

Üniversite probleminin, günümüzde de önemli milli problemlerimizden biri olduğu açıktır. Ancak bu çalışmada üzerinde durulmak istenen konu, Dârülfünûn'un Kurtuluş Savaşı'na ve Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleştirilen Türk İnkılâbı'na karşı gösterdiği ilgi ve tutumun kısaca incelenmesidir.

B) KURTULUŞ SAVAŞI ve DÂRÜLFÜNÛN

İstanbul, İtilâf devletleri'nin işgali altındadır. Saltanat Şûrası toplandığında, Dârülfünûn'dan da temsilciler çağırılır. Toplantıya katılan profesörler arasında İsmail Hakkı Baltacıoğlu² ve Yusuf Ziya Bey'ler de vardır. Şûrâ toplantısı devam ederken, Sadrazam Damat Ferit Paşa, top ve tüfek yokluğundan dolayı İzmir'in işgali karşısında bir şey yapamadıklarını söyler. İşte bu söz üzerine müderris (profesör) Yusuf Ziya Bey şöyle haykırmaktan kendini alamaz: "Topumuz da vardı, tüfeğimiz de. Allah hepinizin belâsını versin!"

Saltanat Şûrâsı toplantısına, zaten Dârülfünûn'un, "memleketin istiklâl ve tamamiyeti"nden başka bir görüşü savunamayacağı düşüncesi ile katıldıklarını belirten Baltacıoğlu, işgal sırasında ülkede ümitsizlik içerisinde bulunanların sadece aydınlar olduğunu, aynı şeyin halk için söz konusu bile edilemeyeceğini dile getirmektedir. Ayrıca İzmir'in işgalini protesto etmek için, İstanbul'da yapılan ilk Sultanahmet mitingini Dârülfünûn öğrencilerinin düzenlediğini, kendisinin de hatipler arasında bulunduğunu yazmaktadır³.

Ne yazık ki, bazı vatansever profesörlerin, yukarıda sözü edilen yerinde ve güzel davranışları ve benzeri olaylar yanında, İstanbul'un ve Anadolu'nun işgali yıllarında, aydınların çoğunun Türk halkı gibi düşünmedikleri, ümitsizlik içinde buldukları anlaşılmaktadır. Yal-

2 İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Kemal Aytaç, "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. 17, Sayı:1-2 (1984), s. 237-248.

3 Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Hayatım", Yeni Adam, Sayı: 315-318 (9-30 Ocak 1941).

nız bu kadar da değil: Dârülfünûn'da birer makam veya kürsü sahibi olmuş birkaç öğretim üyesi, Türk milletini rencide eden bazı fikir ve saplantılarını, bilim diye anlatmışlar; öğrencilerin "Dârülfünûn Gre-vi" adı ile tarihimize geçen büyük tepkilerine yol açmışlardır. Olay özetle şöyledir:

1921-1922 eğitim öğretim yılında, İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi'nde, "mahut beşler" diye bilinen Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Ali Kemal, Hüseyin Daniş, Cenap Şehabettin ve Muallim Barsamyan adlı öğretim elemanları, ders ve konferanslarında, hatta bazı İstanbul gazetelerinde, Türk milletini küçük düşürmeğe çalışan, İtilâf Devletle-rini ve işgalcileri öven çirkin bir tutum içine girerler. Bunlardan Dr. Rıza Tevfik bir konferansında, Türk'ün bileğinde salladığı kılıcından baş-ka bir şeyi olmadığını, Hilâfet merkezi olan İstanbul'un elimizde bulu-nabilmesini de, "Düvel-i Muazzama'nın İslâm dünyasına duyduğu say-gıya borçlu olduğumuzu öne sürünce, Dârülfünûn öğrencileri "-Sus namus-suz, milliyetsiz herif!" şeklinde tepki gösterirler. Edebiyat Fakülte-si'nde İran Edebiyatı Tarihi okutan Hüseyin Daniş, Osmanlıları "ça-pulcu", Türk milletini de gelip geçici bir "müstevli" ve bilim açısından bir "hiç" olarak göstermeğe çalışmaktadır. Bu hocalardan biri de, Yu-nanlıların Kuvay-ı Milliye eşkiya(!)sını Anadolu'dan temizleme gibi hayırlı(!) bir niyetle Batı Anadolu'yu işgal ettiklerini savunacak ka-dar işi ileri götürür. Katil bir Ermeni'ye avukatlık yapmış olan Muallim Barsamyan Torlakyan ise, İstanbul'u işgallerinde tutan İngilizle-rin basına sansür uygulamaları yüzünden, zehirli fikirlerinin kamu-o-yuna yansımından kurtulur.

İşte bu gibi sebeplerle Edebiyat Fakültesi öğrencileri, sözü edilen beş hocanın görevden alınmalarını, aksi halde dersleri boykot edeceklerini duyururlar. Büyük öğrenci tepkisi, kısa zamanda diğer fakültele-re sıçrar. 12 Nisan 1922'de "Dârülfünûn ve Mekâtib-i Aliye Cemiyeti" (Üniversite ve Yüksek Okullar Derneği) kurulur. Bu dernek büyük çabalar harcayarak, mücadelesinde başarı kazanır. Profesörleri görevden

alma yetkisi Profesörler Kurulu'ndan alınıp Dârülfünûn Divanı'na verilir. Divan, Temmuz 1922'de adı geçen "mahut beşler"i görevden alınca, öğrenci boykotu da sona erer⁴.

Demek ki, Türk halkının bir ölüm-kalım mücadelesi vermek zorunda bırakıldığı Kurtuluş Savaşı yıllarında, düşman işgali karşısında millî infialin tercümanı olmağa çalışan değerli bilim adamları yanında; millî dâvâlara, Millî Mücadele'ye, millî kültüre düşman bazı sözde öğretim üyeleri de her nasılsa Dârülfünûn'da yerleşmiş bulunuyordu. Böylelerinin elbette üniversiteden atılması gerekliydi. Nitekim öyle olmuştur.

C) DÂRÜLFÜNÛN'UN TÜRK İNKILÂBINA BAKIŞI

İstanbul Dârülfünû'nda Türk'ün millî ve manevî değerlerine ve Millî Mücadele'ye düşman "müderris" ve "muallim"lerin bulunmuş olması ilk bakışta yadırganabilir. Ancak bu acıklı durumun sebebini veya hastalığı, Ziya Gökalp daha 1917'de şöyle teşhis etmişti: Başka milletlerde en yüksek karakterli ve ahlâklı kişiler, en çok öğrenim görmüş olanlar arasından çıkar. Oysa Türkiye'de bunun tam tersi olan farklı ve özel bir durum vardır. Bizde genellikle vatan için en zararlı adamlar "medrese" veya "mekteb"den yetişmiş insanlardır. Meşrutiyetin ilânından itibaren bu gerçek birçok olayla daha iyi anlaşılmıştır. Demek ki Türkiye'de mektep ve medrese, eğittiği kişilerin ahlâk ve seciyesini bozuyor. Bunun sebebi ise şudur: Diğer milletlerde eğitim millî bir nitelikte olduğu halde, bizim eğitimimiz kozmopolit bir durum-

4 Dârülfünûn'daki bu olayların nasıl başladığı ve geliştiği hakkında ayrıntılı bilgi için, Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan şu yazılara bakılabilir: "Dârülfünûn Kararları", 4.4.1922; "Dârülfünûn Talebesinin Kuvveti İthamları", "İstanbul Gençliğinin Fevraları", 7.4.1922; "Hayasızlar ve Gençliğin Temiz Kalbi", 9.4.1922; "İstanbul Dârülfünûnu'ndaki Vicdan İsyanı", 13.4.1922; Maârif Vekâleti'nin konu ile ilgili bir telgrafının metni, 18.4.1922. Olaylar ve sonuçları hakkında derli toplu bilgi için ayrıca bkz. Kâzım İsmail Gürkan, Dârülfünûn Grevi, Harman yy., İstanbul, 1971; Abdurrahman Siler, Türk Yüksek Öğretiminde Dârülfünûn (1863-1933), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üni. Sos. Bil. Ens., Ankara, 1992.

dadır... Aynı Türk düşünürü Dârülfünûn'u "millî maârifî tesise çalışan bir fabrika" olara görüyor ve özetle şöyle diyordu: Edebiyat Fakültesi millî ahlâkı, millî sanatı, millî tarihi, millî dili, millî coğrafyayı, millî etnoğrafyayı kurmalı, din anlayışımız hakkında da çalışmalar yapmalıdır. Hukuk Fakültesi'nin de asıl görevi, millî hukukumuzu ve millî ekonomimizi "tedvin"e çalışmaktır⁵.

İstanbul Dârülfünûn'u'nda eğitimle ilgili dersler okutmakta iken, İ. Hakkı Baltacıoğlu da üniversitenin bilimle ve özellikle millî kültürle ilişkisini, 1919'da şöyle ortaya koyuyordu: Üniversitenin başlıca görevi, bilimin, gerçeğin keşif ve araştırılması, ispatı ve savunulmasıdır. Üniversite bilimsel bir görev yapar. Üniversitede öğretim amaç değil, araçtır. Üniversite bir bilim okulu olmaktan çok, bir bilim laboratuvarıdır. Bununla beraber üniversite aynı zamanda bir kültür kurumudur. Üniversitelerin bilim kaygısı ile, bilim aracılığı ile yaptıkları çalışmaların bir kısmı millete, millî kültüre aittir. Üniversiteler milletin bütün geçmişini, şimdiki durumunu inceler ve araştırırlar. Millî tarihi aydınlatarak, millet hayatının gidişini, siyasî hayatın başarısını kolaylaştırırlar. Millî gelişme ve ilerlemeyi sağlarlar. Ancak ne yazık ki İstanbul Dârülfünû'n'u bu önemli görevlerini yapamamıştır. Bilimsel metotlarla kültürel güçleri keşfedip düzenleyeceğine, daha çok yabancı kültürlerin aktarılması ve öğretilmesi ile uğraşmıştır. "Bu sebepten şimdiye kadar milletin ruhunda yaşayan din, ahlâk ve zevk buhranına hiç bir suretle" çözüm bulamamış; bilim ile kültürü uzlaştırma görevini yapamamış, bilimsel ve kültürel bir "içtihad" ortaya koyamamıştır⁶.

Yukarıdaki eleştiriler, Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki Dârülfünûn'a yöneltmiştir. Acaba Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki İstanbul Dârülfünûn'u, Türk halkına ne ölçüde öncülük edebilmiş, millî problemlerle ve Türk inkılâbı ile ne derece ilgilenmiştir? İstanbul Dârülfü-

5 Ziya Gökalp'in bu konu etrafındaki görüşlerinin ayrıntıları için bkz. "Maârif Mes'elesi", Muallim Mecmuası, C. I, Sayı: 11-12, (1333/1917).

6 İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Maârifde Bir Siyaset, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1335/1919, s. 75-77.

nûnu bu fonksiyonunu tam anlamıyla yerine getirebilmiş olsaydı, herhalde 1933 Üniversite Reformu ile ilga edilmez ve yerine İstanbul Üniversitesi kurulmazdı. Zamanın Maârif Vekili (Millî Eğitim Bakanı) Dr. Reşit Galip, 1 Ağustos 1933'te vermiş olduğu bir demeçte, Dârülfünûn'un ilga edilmesinin gerekçelerini açıklamaya çalışırken, şunları söylüyordu:

*"Memlekette siyasî, içtimai büyük inkılâplar oldu, Dârülfünûn bunlara karşı bitaraf müşahit kaldı. İktisadî sahada esaslı hareketler oldu, Dârülfünûn bunlardan habersiz göründü. Hukukta radikal değişiklikler oldu, Dârülfünûn yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla iktifa etti. Harf inkılâbı oldu, öz dil hareketi başladı, Dârülfünûn hiç tınmadı. Yeni bir tarih telâkisi, millî bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı, Dârülfünûn'da buna bir alâka uyandırabilmek için üç yıl kadar beklemek ve uğraşmak lâzım geldi. İstanbul Dârülfünûnunu artık durmuştu, kendisine kapanmıştı, vustâî bir tecerrüt içinde haricî âlemden elini ayağını çekmiştir "*⁷.

İstanbul Dârülfünûnunu için yukarıda söylenenler, bir ölçüye kadar doğrudur. Ancak Dârülfünûn'un lehine kaydedilebilecek olan bazı olaylar da vardır. Burada bu hususta bazı örnekler verilmesi oldukça yararlı olacaktır.

Birkaç yıl Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Dekanlığı ve ayrıca Dârülfünûn Eminliği (Rektörlük) yapmış olan İ. Hakkı Baltacıoğlu, 1924 yılının başlarında Rektör sıfatı ile, üniversitenin ihtiyaçları hakkında Maârif Vekaleti yetkilileri ile görüşmek üzere, bir heyetle birlikte Ankara'ya varır. Orda zamanın Başbakanı İsmet İnönü ile görüştükten sonra, M. Kemal Atatürk'ü görmek için İzmir'e gider. Bir akşam Atatürk onları kabul eder. Eğitimin dinî mi, yoksa millî mi olma-

7 Bkz. Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle ilgili Söylev ve demeçleri, C. II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 1946, s. 142-143.

sı gerektiği hakkında bilimsel bir görüşme başlar. Rektör İsmail Hakkı Bey, millî bir eğitimin gerekli olduğunu savunur. "İnkılâp maârif müesseselerini laikleştirmelidir." der. Eğitimde laisizmi halkın nasıl karşılayacağı sorulur. Dârülfünûn Rektörü, "dünyanın en realist en müs-pet kafalı bir milleti" olan Türk milletinin "laik terbiye" esasını çok iyi karşılayacağını öne sürer. Yemek yendikten sonra çok geniş bir salonda daha ciddi konular konuşulur. Atatürk'ün en ilginç sorusu şudur: Emrivaki halindeki radikal inkılâplar yapılarak, halk daha sonra mı aydınlatılmalı, yoksa inkılâplar, halkın aydınlatılmasından sonra mı yapılmalı? Bu hayatî önem taşıyan soruyu cevaplandırmakta oldukça zorlandığı anlaşılan Rektör Baltacıoğlu, inkılâpların metodunun yanılmış olmadığını, başkalarının tecrübelerine ihtiyaç duymadan, "önce emrivakileri ihdas etme"nin daha doğru olduğunu söyler. Baltacıoğlu, bu cevap üzerine, Atatürk'ün tam bir güven ve teveccühünü kazandığundan bahsetmektedir⁸.

Acaba İstanbul Dârülfünûnu'nun rektörü olan İ.H. Baltacıoğlu, Cumhurbaşkanı Atatürk'e hoş görünmek, O'nun gözüne girmek için mi bu sözleri söylemişti? Yoksa bu fikirlerinde gerçekten samimi miydi? Bu husus tartışılabilir. Ancak burada asıl söz konusu etmek istediğimiz nokta, Dârülfünûn'un inkılâplara kayıtsız kalmadığı, Atatürk'ün de ülke yönetiminde en çetin problemleri, o dönemin tek üniversitesi olan Dârülfünûn'u temsil eden Rektör'le görüştüğü, tartıştığı ve bilimsel fi-kirlere önem verdiğiidir.

Dârülfünûn'un Atatürk inkılâplarına bakışına biraz daha açıklık getirmek için, örnek olarak seçilmiş olan birkaç gelişmeyi de kısaca vermek gerekmektedir⁹:

1926 yılının Mart ve Nisan aylarında Akşam gazetesi, Lâtin harflerinin kabul edilmesinin yararlı olup olmayacağı hakkında bir anket

8 Bu soru ve cevaplar hakkında daha fazla bilgi için bkz. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Hayatım", Yeni Adam, Sayı: 345-346 (7-14 Ağustos 1941), s. 14.

9 Bu hususta daha fazla bilgi için bkz. Abdurrahman Siler, aynı tez, s. 289-291.

açar. Bu ankete katılan birkaç Dârülfünûn müderrisinden (profesör) biri olan Mustafa Şekip Tunç hariç, diğer öğretim üyelerinin hepsi, Lâtin harflerinin alınmasının doğru bir hareket tarzı olmayacağı yönünde görüş beyan ederler. Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır, Necip Asım, Avram Galanti bunlardandır.

Dârülfünûn müderrisleri, diyanet işleri alanında yapılması tasarlanan reformlara da büyük ilgi duymuşlardır. 1928 yılında Cumhuriyet yönetimi, din ve diyanet alanında da reform yapmağa karar verir. Reform tasarısını hazırlama görevi İlâhiyat Fakültesi'ne verilir. Tasarımı hazırlamak üzere kurulan komisyonun üyelerinden bazıları şunlardır: M. Fuat Köprülü, İ. Hakkı Baltacıoğlu, M. Şekip Tunç, M. Şerafettin Yaltkaya.. Komisyonun hazırlayıp hükûmete sunduğu reform tasarısının ana fikri şöyle ifade edilebilir: Sosyal bir kurum olan din, diğer sosyal kurumlar gibi, sosyal hayatın zaruretleri doğrultusunda geliştirilmelidir. Mabetlerde sıralar, elbiselikler yapılmalı, ibadet yerlerine kunduralarla girilmesine müsaade edilmeli; ibadet dili Türkçeleştirilmelidir. Camilerde musiki âletleri bulundurulmalı, enstrümantal müziğe yer verilmelidir. Kur'an ve İslâm dini, beşerî ve felsefî bir bakış açısıyla yorumlanmalıdır... Dârülfünûn komisyonunun hazırladığı söz konusu rapordaki bu görüşler, herhalde aşırı bulunmuş olacak ki, Atatürk yönetimi tarafından kabul edilmemiş ve uygulanmamıştır.

1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) tarafından hazırlanan 4 ciltlik "Türk Tarihi" adlı eser hakkında Edebiyat Fakültesi'nden bir değerlendirme istenilmiştir. Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi'nden on öğretim üyesi, kendi alanları ile ilgili olarak, Türk Tarihi adlı eseri kritik etmişlerdir. Böyle büyük bir eserin, Dârülfünûn'un öğretim üyeleri tarafından değil de, Türk Tarih Kurumu'nca görevlendirilen başka tarihçilere yazdırılması, Atatürk Türkiye'sinin inkılâpçı tutumuna uygun düşmektedir.

1932 yılında toplanan I. Türk Tarih Kongresi'nde ise, bazı Dârül-

fünûn müderrisleri, üniversite dışından olan bilim adamı ve tarihçilerle tartışmalar yapmışlardır. Fuat Köprülü –Afet İnan tartışması, bu konuda başta gelen bir örnek olarak kabul edilebilir. Tartışmaların genellikle uzlaşma ile sona ermesi dikkati çekmektedir¹⁰.

Yukarıda anlatılanlardan anlaşılacağı gibi, Dârülfünûn'un inkılâp hareketlerine tamamen kayıtsız kaldığı şeklindeki görüş doğru değildir. Dârülfünûn'daki bazı öğretim üyelerinin Cumhuriyet Türkiye'sinin çok yönlü inkılâplarına ayak uyduramadıkları söylenebilir. Bazı öğretim üyeleri de, inkılâpların bir kısmını anlayamamış, benimsememiş ve eleştirmiş olabilirler. Ancak bütün bunlar, Dârülfünûn'u inkılâplara düşman veya tamamen ilgisiz göstermeğe yetmez.

Yine de, şunu belirtmek gerekir ki, bilimsel ve kültürel fonksiyonunu yerine getirmekte –çeşitli sebeplerle– yeterli başarıyı gösteremeyen İstanbul Dârülfünûnu, 1933 yılında 2252 sayılı kanunla ilga edilerek, yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.

D) SONUÇ

Yakın tarihimizdeki önemli siyasî ve askerî problemlerimiz, Türk halkından ve onun değerler sisteminden kopmamış olan bir avuç gerçek aydının öncülüğünde, Türk milleti tarafından çözümlenebilmiştir. Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması bu konuda başta gelen bir örnektir. Zamanın tek üniversitesi olan İstanbul Dârülfünûnu da, bazı olumsuz tavırlar bir yana bırakılırsa, Kurtuluş Savaşı'na ve millî menfaatlere gerekli ilgi ve hassasiyeti göstermiştir. Millî duygu ve menfaatlere bağlı olan öğretim üyeleri, gerçek bilim adamlığı vasfını sergilemişlerdir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren, radikal siyasî kararlarla hızlı bir şekilde gerçekleştirilen inkılâp hareketlerine de ilgisiz kal-

10 Bkz. Birinci Türk Tarih Kongresi (Konferanslar, Müzakere Zabıtları), Maârif Vekâleti yayını, Ankara 1932.

mayan İstanbul Dârülfünûnu, dil, tarih, din vb. gibi alanlarda çalışmalar yapmış; reform hareketlerine bilimsel yönden katkıda bulunmak istemiştir. Bu arada bazı öğretim üyeleri, Türk toplum yapısı ve değerleri ile çelişen ve Cumhuriyet yönetiminde dikkate alınmayan bazı çözüm önerileri üzerinde çalışmalar yapmışlardır.

Bu inceleme göstermiştir ki, İstanbul Dârülfünûnu örneğinde görüldüğü üzere, üniversitelerin, bilimsel bilgilerin araştırılması ve geliştirilmesi yanında, toplumun kültürünü ve temel değer yargılarını tanıma, onları geliştirme gibi görevleri de bulunmaktadır. Üniversiteler, eğer Türk aydınının halka yabancılaşmasının devam etmesi tehlikesine karşı gerekli bilimsel tedbirleri ortaya çıkarır, millî problemlerle daha yakından ilgilenirlerse, güçlü ve modern bir Türkiye hedefine daha kolay ulaşılabilir. Çünkü Türk toplumu, millî değerlerinden ve millî kültüründen vazgeçerek, çağdaş bir toplum olamayacağı gibi, Türkiye Cumhuriyeti de, bilimsel araştırmalara ve aydınların öncülüğüne dayanmadan, modern ve sözü dinlenir bir devlet olamaz.